

YURDUMUZDA TESİS (VAKIF)

Tahsin ÖZ

Tesis (Vakf) ın dinî olduğu kadar insanî ve kültürel düşünceleri, ve hattâ yurdun ilerlemesi, halkın refahı, hastaların tedavisi, kimsesizlere yardım gibi çeşitli gayeleri olduğu pek açık belirmektedir. Uygur Türkleri İslâmiyetten evvel ve sonra kendi akidelerine göre nice hayır müessesesi vücuda getirmişlerdir. Bu suretle yurt her yönden inkişâf etmiştir.

1 — Kervansaraylar-Son günlerde Karayolları tarafından yayınlanan (Hanlar) isimli eserde kervansaraylardan da bahsedilmektedir. Şüphesiz han başka kervansaray bambaşkadır. Bilhassa Selçuklular devrinde geniş yurdun muhtelif illerine o zamanın vasıtaları ile gitmek aylarca sürmekte idi. Bunu düşünen vâkıflar, yolculardan hiç para alınmaksızın konaklamaları için bu binaları yaptırmıştır. Bir taraflarında da hayvanlar için ahırlar bulunmakta idi. Hattâ vakfiyelerde yolcuların pabuçları tamire muhtaç ise tamiri, kabili tamir değilse yenisinin verilmesi hakkında kayıtlar bulunmaktadır¹.

İşte bu değerli eserde görüldüğü veçhile kervansarayların bir çoğu harabe halindedir, hattâ Fatih külliyesinde bulunan kervansaray toprak altında kalmıştır. Biaenaleyh Vakıflar İdaresi bir inceleme yaptıracak olursa bir takım binaları veyahut arsalarını bula çağı şüphesizdir.

2 — Hanlar-Ekseriya herhangi bir camiye veya diğer vakıf esere irat getirmek üzere yapılmış binalardır. Laleli Camii yanındaki han yahtadır. Fa-

kat Kapalı Çarşıdan Mercana giden yol üzerinde bulunan halen (İmameli han) denilen bina İmam Ali isminde bir zat tarafından vakıf olarak yapılmış ve zamanla satılmış olduğundan ismi bile unutulmuştur.

3 — Köprüler - Bilhassa nehirler üzerinde Vakıflar tarafından yapılan köprülerden eser kalmamıştır.

4 — İmaretler - Ekseriya camiler civarında inşa edilir ve buralarda fıkaranın doyumu için çeşitli yemekler yapılırdı. Arta kalanlar ucuz fiyatla halka satılırdı. Hattâ Sultan Ahmet camii İmaretinde kule gibi bir yer yapılmıştıki vakfiyesinde yenmiyecek yemeklerin (vuhuşu tuyur)'a yani vahşi kuşlara burada verilmesi yazılıdır. Eminönündeki Dördüncü Vakıf hanının yerinde Abdülhamit I' imareti bulunmakta idi. Zamanla harap olup vazifesiz kalınca, Evkaf nazırı Hayri efendi bunu yıktırarak mevcut hanı yaptırmıştır.

5 — Sebiller - Camilerin ve türbelerin civarında sebiller bulunmakta idi. Yeni Cami sebilinde haftanın muayyen günlerinde bal şerbeti verilmesi meşrut idi.

6 — Darüşşifalar - Hasta tedavisi için için olup iki kısımdı. Bir kısmı çeşitli hastalıklar içindi. Bunlardan İstanbulda halen aşağı Gureba hastahanesi kalmıştır. Süleymaniye camii Darüşşifası şimdi askerî matbaa olarak kullanılmaktadır. Bir kısımda akıl has-

1) Karayolları Genel Müdürlüğü.

taları içindir ki Edirne'de Eski cami civarındaki akıl hastahanesi kubbeli ufak odalardan müteşekkil olup ortada fiskiyeli birde havuz bulunmakta ve hastalar musiki ile tedavi edilmekte imiş. Akıl hastalarının bu yolla tedavisi o zamana kadar görülmemiştir.

7 — Çeşmeler - Şehirlerin muhtelif yerlerinde sanat kıymetinde olan çeşmeler vardı. Abdülhamit I Topkapı Sarayı arşivinde bulunan bir yazısında (Bugün Aksaraydan gelirken çeşmelere birer burma (musluk) konduğunu gördüm, ibadullah'a niye izziyet ederseniz) diyor².

8 — Mektepler - Millî Eğitime intikal etmiştir.

9 — Medreseler Fatih Sultan Mehmet I İstanbulun fethini müteakip camiden evvel Molla Zeyreğe medrese açtırmıştır ki ibadete ilmi tercih ediyor. Bir müddet sonra camiinin ve ilk mektepten başka tali ve alî medreselerini yaptıryorki yani ilk Üniversite kuruluyor ve hattâ Tabhane denilen nefis binada imtihanlarında bulunduğu beliriyor. Halen yol açmak için tali medreseler yıktırılmıştır. Son zamanlara kadar medrese mezunları yüksek mektep imtahanlarına iştirak ederlerdi.

10 — Arastalar - Bunlar birçok dükkânlardan müteşekkil olup vakfa irat getirirdi. Edirne'de arastalar bulunduğu gibi, Sultan Ahmet camii arastası koca bir meydanda idiki halen yalnız duvarları kalmıştır. İhyasının büyük bir varidat temin edeceği aşikârdır.

11 — Hamamlar - Bu mimarî eserler de vakıf olarak yapılmış, fakat irat neviindenidi. İstanbul'da Ayasofya karşısındaki (Hamam-ı Sultani) denilen çifte hamam elde kalmıştır. Bu da Atatürkün himmetiyle kurtulmuştur. Çünkü bir vakitler bu nefis bina benzin deposu yapılmıştı. Ata bunu öğrenince

derhal tahliye ettirmişti. Fakat bir müddet sonra Millî Eğitim matbaası burasını depo olarak kullanarak hayli değişiklikler yapmıştı. Nihayet sahibi-ne yani Vakıflara intikal ile restorasyon başlamış, henedense tamamlanmayarak hem bu nadir Türk eseri kurtarılamamış hem de Vakıflara bir kaynak temin edilememiştir. Senelerden beri itiraz konusu olan Aksaray hamamında durumu incelenmeye layıktır.

12 — Kütüphaneler - Millî Eğitime intikal etmiş, fakat bugünün harfleri ile tam fihrist defterleri halâ yaptırılmamıştır.

13 — Muvakkithaneler - Hiç bir makam bunlarla meşgul olmamaktadır. Yeni Cami Muvakkithanesine hem bugünün saatini, hemde eski saati gösterir birer saat konsa tarih yaşatılır.

14 — Merkad ve mezarlıklar - Mezarlıklar Belediyeye intikal etmiş, camî hazinelerindeki merkadler Vakıflarda kalmıştır.

15 — Camiler ve mescitler - O kadar geniş bir konudur ki dünya sanat tarihinde birer varlıktır. Bunların mimarî hüviyetlerinden başka çinileri, kalem işleri, levhaları ve halıları sanat eserleridir³.

16 — Türbeler - Türbe binaları mimarî birer eser olmakla beraber içinde yatan ve dünya tarihinde yer almış zevat, kezalik çinileri, kalem işleri, sanduka örtüleri ve yüzlerce gümüş şamdanları ile her yönden birer sanat varlığıdır. Bir müddet evvel türbe ziyaretleri hırafata yol açtığından kapatılması uygun görülmüştü. Fakat bu tarihi varlıkların korunması ve bakımı

2) Tashin Öz İstanbul Çeşme ve Sebilleri 1947

3) Tahsîz Öz, İstanbul Camileri Cilt 1-2 1962-1965.

Semavi Eyice, İstanbul Minareleri 1963

Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih devri minarisi, 1953

gerekli olduğu cihetle hepsi açtırılmış ve gelen ziyaretçilere tarihi bilgi vermek üzere dört tarih öğretmeni tavsif edilmişti. Herhalde işbu yüce şahsiyetleri, sanat eserlerinin tanıtılması, ayrı birer varlık olan türbe eşyasının da korunması ve bakımı bir vazifedir Tesis (Vakıf) konusunu gereği gibi bilmek için Hukuk mektebinde (İlmi - Ahkâmı Evkaf) diye bir ders okutulurdu. Bu kitapda (şartı vakıf nassı katı) gibidir maddesi bulunmakta idiki vakıf yapan zatın koyduğu şart kuran ayeti gibidir demektir. Bu dersin hocası Evkaf Nazırı Hayri efendi idiki Evkaf Müzesini kurdu muştı. Daha sonralar Şeyhülislam oldu. Muhterem hocamı rahmetle yad eylerim.

Hayrı Efendi İstanbuldaki hayrat ve meşrutu defterinide yaptırmışdırki bunların sayısı 3027 ye, varmışdı.

Ne çareki vakıf eserlere bir çok tecavüz ve işgallare yapılmış olduğundan nihayet bunları kurtarmak üzere (Menşei Vakıf olan Eserlerin yine aslına döneceğine dair 7044 sayılı kanun intişar etmişdir. Binaenaleyh işbu kısa yazıdaki Kervansaraylardan başlayarak isimleri geçen vakıf eserlerin vakfiyeleri de esash bir surette incelenerek :

- 1 — Füzuli işgale uğrayanlar,
- 2 — Tarihi ve mimari kıymeti bulunanlar.
- 3 — Yıkılıpda arsa halinde bulunanlar derhal kurtarılabılırki, Tesisi yapanların da ruhu şad olur.